

УДК 327: 314.74 (477):061.1ЄС

***В. О. Патійчук**, к. геог. н., доц. кафедри
країнознавства і міжнародних відносин
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки (Україна, м.Луцьк)*

Українські заробітчани у сучасних європейських міграційних процесах

Роботу виконано на кафедрі країнознавства і міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки

Розкрито роль українського чинника у сучасних європейських міграційних процесах. Досліджено основні причини поширення трудових міграцій у країнах ЄС та участь у них українських заробітчан. Проаналізовано основні проблеми поширення українського заробітчання у Європі.

Ключові слова: трудові міграції, міграційна політика ЄС, міграційні процеси, трудові мігранти.

Patiychuk V. O. Ukrainian Economic Migrants in Modern European Migration Processes. The role of Ukrainian factor in modern European migration processes has been considered in the article. The main reasons of labour migration growth in the EU countries and Ukrainian economic migrants participation in it have been studied. The main problems of Ukrainian economic migrants growth in Europe have been analyzed.

Key words: labour migration, EU migration policy, migration processes, labour migrants.

Політико-економічна нестабільність у регіонах світу та інші чинники соціально-економічного і політико-правового характеру є причиною сучасних масових заробітчанських міграцій у глобальному просторі, в тому числі й країнах ЄС. Трудові міграції є типовим явищем сучасних європейських інтеграційних процесів. За офіційним експертним висновком

Міжнародної організації з міграції та її аналітичним висновком 2000–2007 рр., Європа в останні десятиріччя перетворюється на континент людей похилого віку і трудових мігрантів та шукачів притулку [10], що призводить до стимулювання потенційних трудових міграцій на її території, при чому не тільки низькокваліфікованих, але й високооплачуваних іноземних фахівців у різних галузях господарчо-економічної діяльності.

За даними Євростату, у 2013 р. безробітними були понад 23 млн людей в країнах ЄС–27, з них 16 млн – у зоні євро. Серед держав – членів ЄС найнижчі показники безробіття були зареєстровані в Нідерландах (4,4 %) та Австрії (4,5 %), а найвищі – в Іспанії (20,8 %), Латвії (19,4 %), Естонії (18,6 %) і Литві (18,2 %) [1]. Майже в усіх країнах ЄС розпочато програми щодо повернення трудових мігрантів у країни їх походження. Аналогічний висновок зробили учасники 8-ї Європейської міністерської конференції Ради Європи з питань міграції (4-5 вересня 2008 р.), які визначили, що головними причинами масових трудових міграцій у Європу є: старіння населення Європи і відповідне збільшення на континенті кількості непрацездатних громадян; збільшення відставання рівня життя у менш розвинених країнах від більш розвинених держав; падіння у країнах ЄС престижності некваліфікованої та низькооплачуваної праці тощо [4]. Стимулом для трудових міграційних процесів у країни ЄС є: високий рівень соціально-економічного розвитку та матеріального благополуччя населення у більшості європейських країн; наявність вакансій на багато непопулярних та низькооплачуваних для європейського населення видів робіт; відносно сприятливі умови для працевлаштування та нелегального виконання певних видів робіт у Європі; прийнятні умови працедавців для іноземних

заробітчан та можливість отримувати готівкою оплату за виконану роботу; прийом на роботу в приватному секторі без облікового контролю та державного реєстру в окремих європейських країнах; спрощені можливості для іноземців започаткувати свій бізнес, включаючи офіційне право набуття європейського громадянства, освіти, житло тощо.

Що ж стосується України, то – як свідчить практика, головними причинами трудових міграцій з її території є: політична та соціально-економічна криза в державі та соціально-правова незахищеність переважної більшості населення; складні соціально-економічні умови в регіонах країни; високий рівень безробіття в державі; скрутне матеріальне становище переважної більшості населення країни; падіння рівня і якості життя на загальнонаціональному рівні; корупція в усіх гілках влади, а особливо – на місцевому рівні; високі економічні бар'єри та юридично складна процедура заснування і ведення власного бізнесу, що перешкоджає зменшенню безробіття; недосконала податкова система держави, що часто приводить до порушення соціальних та конституційних прав українських громадян; відсутність розвинутої інфраструктури на селі та нерозвиненість місцевих переробних підприємств, що породжує високе сільське безробіття; проблема працевлаштування випускників навчальних закладів, що в останні роки призводить до збільшення молодіжного безробіття і породжує відтоки з країни молодих мігрантів; проблема безробіття серед людей старшого віку, яких звільнили з роботи в силу певних причин, враховуючи скорочення працівників і повне закриття та банкрутство підприємств, не давши їм допрацювати до пенсійного віку; соціальна незахищеність працівників, які зайняті неофіційно або працевлаштовані на мінімальну ставку, одержуючи доплату

готівкою (так звана – зарплата у “конвертах”); структурна проблема у сфері пропозиції робочої сили, в результаті чого виникли прорахунки у галузі профорієнтації і планування продуктивних сил, де виник надлишок фахівців із гуманітарною освітою на фоні нестачі фахівців із технічною освітою; розвиток інформаційних систем і комунікацій та очікування кращого життя за кордоном; демократизація процесу перетину кордонів та надання віз; бажання здобути кар’єру за кордоном; відносно сприятливі умови прийняття та працевлаштування наших заробітчан на Заході, а також поява в останній період гарантованих законодавчих позицій захисту іноземних заробітчан у Європі тощо.

За експертними оцінками, за кордоном зараз працює приблизно 3 – 5 млн громадян України, серед яких 65 % – молодь [9]. Основними країнами-реципієнтами української робочої сили останнім часом виступають Росія, Польща, Чехія, Італія, Португалія, Німеччина, Словаччина, Греція, Іспанія.

За даними Міжнародного центру перспективних досліджень, у Російській Федерації працюють від 1 до 1,5 млн громадян України [11]. Тут в основному українські заробітчани зайняті в будівництві, торгівлі та транспортній сфері. Проте, після відомих політичних подій навесні 2014 р. – анексії Криму та посилення сепаратизму на Сході та Півдні України за участю російських спецпідрозділів, а також напруження політичної ситуації між Україною та Росією, слід очікувати зменшення напливу українських трудових мігрантів до північного сусіда.

Другою державою за чисельністю наших співвітчизників-заробітчан є Італія, де перебуває 600 тис. українців-гостарбайтерів, в основному це – жінки, які працюють прислугою, доглядальницями, прибиральницями та зайняті

іншими домашніми роботами з найму, а також чоловіки – будівельники. Усього в Польщі наявно понад 500 тис. наших співвітчизників, які працюють у сільському господарстві, будівництві, приватному виробництві та малому бізнесі. На сезонні сільськогосподарські роботи до Польщі їдуть близько 300 тис. українців у рік [3]. У Португалії працює більше 300 тис. українських заробітчан. Україна і Португалія підписали угоду про соціальне забезпечення українців, які легально працюють на території цієї країни, щоправда, вона з кризовими явищами була припинена. За українськими трудовими мігрантами у цій країні закріплюється право на отримання пенсій та допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, безробіттям, нещасним випадком на виробництві. У Чеській Республіці знаходяться 13 % українських трудових мігрантів із усієї їх кількості [8]. Тут спостерігається дефіцит іноземних фахівців у сфері будівництва, медицини, суднобудування, машинобудування і в сільському господарстві. В Іспанії щорічно працює 200-250 тис. українців на збиранні врожаю, будівельних та ремонтних роботах. У країні існує велика потреба в програмістах та інформаційно-технічних фахівцях, але тільки – за умови знання іспанської мови, тому багато молодих українських фахівців намагаються зараз у себе на батьківщині вивчити іспанську мову та освоїти цей сегмент іспанського ринку праці.

В цілому, як свідчить практика, в ЄС українські заробітчани працюють на низькооплачуваних, некваліфікованих роботах: зварювальниками, будівельниками, робітниками заводів, збирачами сільгосппродукції і – в якості домашнього персоналу (догляд за людьми похилого віку, няні для дітей) тощо. Проте з 2008 р. ЄС видає “сині карти” для висококваліфікованих спеціалістів із третіх країн. Цей документ

гарантує привабливі умови для в'їзду та перебування в країнах Євросоюзу для висококваліфікованих фахівців – від року до чотирьох років із можливістю продовження. Цей документ може бути виданий і на більш короткий термін (період дії трудового договору плюс три місяці). Власники “синіх карт” можуть користуватися тими ж правами, що і громадяни країни, яка видала цей документ, в тому, що стосується трудового законодавства, освіти, обслуговування і вільного пересування на території ЄС [2].

Зараз до Європи їдуть із метою працевлаштування здебільшого трудові високоосвічені та висококваліфіковані українські фахівці (80 % із загальної їх кількості мають повну вищу або базову вищу освіту). Вони працюють переважно в таких галузях як транспорт, будівництво, торгівля, переробна промисловість. ЄС запропонував модель мобільного партнерства, за допомогою якої найбільш кваліфікована робоча сила та інтелектуальна частина українського суспільства мала б можливість легко виїжджати до Європи та інтегруватися там [3].

Як відзначають працівники агенцій з працевлаштування за кордоном, найпростіше сьогодні знайти роботу в Польщі [8]. Проте більше, ніж 90 % сучасних українських трудових мігрантів, як і раніше – їдуть до Європи і працевлаштовуються там нелегально – без відповідного дозволу на працевлаштування і трудового договору, укладеного з іноземним роботодавцем, що породжує нові проблеми не тільки в країні-реципієнті, але й на міжнародному та двохсторонньому рівні. Така ситуація призводить до того, що нелегальні трудові мігранти є поза законом і не мають права на захист своїх інтересів як у країні, де вони працюють, так і з боку своєї держави, яка не в змозі у

даному випадку їх захистити, зокрема, забезпечити їх соціальний та правовий захист за кордоном.

ЄС постійно намагається контролювати видачу віз для іноземців. Що ж стосується України, то у 2007 р. її громадяни отримали близько 435 тис. шенгенських віз, а у 2009 р. їх отримали вже 1 млн 125 тис. співвітчизників [10]. Україна зайняла друге місце у світі за кількістю віз, які видаються країнами-учасницями Шенгенської зони. Після вступу в дію 5 квітня 2010 р. нового Візового Кодексу ЄС. Цей документ має на меті універсалізувати процедуру надання віз, проте він залишає за окремими країнами і регіонами Європи власну візову практику, у залежності від конкретної політико-законодавчої та соціально-економічної ситуації в державі, враховуючи регіональні особливості проекту “Європа без бар’єрів” [2]. У цілому, характеризуючи наслідки введення Візового Кодексу ЄС, можна зробити висновки, що зменшився відсоток відмов подавачам заяв на отримання візи. Основною причиною відмов, як зазначають працівники посольств європейських країн, є фальшиві документи. Лідером за кількістю відмов в Україні є консульство Іспанії в Києві. Франція – навпаки, будучи досить жорсткою до іноземних трудових мігрантів – спрощує порядок оформлення віз для українських мешканців, громадяни України, які мають намір відвідати Францію з метою туризму, ведення бізнесу, з особистих справ тощо. [9].

Уряд Федеративної Республіки Німеччини у свою чергу посилив правила, що стосуються інтеграції іноземців. Особливим предметом контролю німецького уряду є примуси до шлюбу та фіктивні одруження, які тепер будуть строго каратися законом, включаючи позбавленням волі, якщо хтось надумається такі заходи з мігранті-іноземців застосовувати [5]. Схвалені

урядом заходи передбачають також більш жорсткі санкції у відношенні до іноземців, які ухиляються від офіційної легалізації. Таким особам надалі може бути відмовлено в продовженні виду на проживання у ФРН. Великобританія у кризовий період також вживала певних заходів. Зокрема, вона вводить нові обмеження на імміграцію. З квітня 2011 р. постійна квота на трудових мігрантів із країн, що не входять у Європейський Союз, буде обмежена 21,7 тис. осіб у рік. За новими правилами, 20,7 тис. осіб зможуть в'їхати в країну як професіонали [6]. Ще тисячі дозволять в'їхати, якщо вони є інвесторами, підприємцями або людьми виключного таланту. За оцінкою фахівців, іноземним заробітчанам зараз надано реально працевлаштуватися у міграційно-жорсткій Великобританії. У докризовий період між Україною і Португалією існувала підписана угода щодо трудової міграції, яка передбачала, що Міністерство праці Португалії буде направляти до України перелік вакансій для заробітчан, а українська сторона через свої центри зайнятості пропонуватиме зареєстрованим на біржі безробітним такі варіанти роботи, але з приходом кризи уряд Португалії вирішив не продовжувати цей проект. Напруженою залишається у післякризовий період 2008-2010 рр. ситуація з іноземними заробітчанами у Чехії. Впродовж майже двох останніх десятиліть українські заробітчани вважалися у Чехії символом дешевої праці і становили основну масу гостарбайтерів у країні, а з початком кризи ситуація докорінно змінилася: домінуючими в сучасних заробітках у чеському господарстві є польські, словацькі, болгарські та румунські найманці. Через певні політико-соціальні та економічні проблеми чехи відмовились впускати наших заробітчан до себе в країну. Працевлаштуватись у Чехії тепер буде практично

неможливо. Її керівництво заявило про припинення видачі дозволів на роботу заробітчанами із “третьох країн”, в перелік яких разом із В’єтнамом і Монголією внесли й Україну, як найбільшого постачальника заробітчан у Чехії. Це автоматично призвело до того, що продовжити дозвіл, який зазвичай видається на рік, рідше – на два, практично стало неможливим. За експертними оцінками, без роботи можуть залишитись більше, ніж 50 тис. наших співвітчизників, що перебувають на різних роботах у цій країні. Чехи пояснюють таке жорстке рішення кризою, оскільки у них своїх безробітних – понад 600 тис., для яких немає роботи [7]. В 2013 р. у зв’язку зі зростанням безробіття в країні влада Чехії припинила видавати візи іноземцям, які приїхали на заробітки не з країн ЄС.

Український уряд схвалив проект Угоди між Кабінетом Міністрів України та Швейцарською Федеральною Радою про спрощення оформлення віз. Реалізація цієї угоди дозволить лібералізувати режим поїздок до Швейцарської Конфедерації завдяки розширенню категорій громадян України, які будуть користуватися візовими пільгами. 20 січня 2011 р. на засіданні Уряду з ініціативи Держкомпідприємництва було прийнято рішення про утворення Ради з питань трудової міграції громадян України при Кабінеті Міністрів України. Створення Ради, склад якої сформували громадські об’єднання українців із багатьох країн світу, є одним із кроків формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту трудових мігрантів – громадян України, які працюють сьогодні за межами України. В 2011 р. МЗС України домовитись про лібералізацію візового режиму з 14 державами: Аргентиною, Брунеєм, Індонезією, Ісландією, Кувейтом, Об’єднаними Арабськими Еміратами, Оманом, ПАР, Сербією, Сінгапуром, Уругваєм, Хорватією,

Швейцарією. Це в основному – угоди про спрощення оформлення віз або ж про безвізові поїздки певних категорій громадян, або про повноцінні угоди про відміну віз.

Значні надії українські трудові мігранти покладають на запровадження безвізового режиму з країнами ЄС, яке за оцінками фахівців, можливим буде не раніше кінця 2014 р. Проте, як зазначають деякі західні інформаційні канали, в сучасних умовах політичної нестабільності в Україні багато європейських країн побоюється перенесення революційних настроїв і сепаратизму на їхню територію.

Найпоширенішими проблемами наших заробітчани за кордоном є ті, які мають економічне підґрунтя, і стосуються, перш за все, поганих умов побуту та праці мігрантів, а також невідповідного рівня заробітної плати, в порівнянні з зарплатнею, що отримують громадяни країни-реципієнта. Найгострішими проблемами є труднощі соціального та гуманітарного характеру, пов'язані з порушенням прав та свобод людини, посяганням на їх честь та гідність (це, перш за все, стосується трудового та сексуального рабства та інших злочинів, включаючи кримінальні).

Тому в сучасних умовах розвитку міжнародних відносин актуальним є розробка ефективного механізму міждержавного регулювання в сфері зовнішньої трудової міграції, що дасть можливість мігрантам легалізувати свою трудову діяльність та нашим співвітчизникам за кордоном – розраховувати на належний рівень соціального і правового захисту, який передбачено як внутрішнім законодавством країни-реципієнта, так і відповідними міжнародними договірними документами, які підпише Україна. Легальна трудова імміграція знаходиться на постійному контролі європейських держав, кількість легальних

іноземних трудових мігрантів обмежена необхідністю їх присутності на національних ринках праці. В той же час – нелегальні іноземні трудові мігранти – це небажані гості, які чинять тиск на національні ринки праці, не сплачують податків до державного бюджету, сприяють тінізації економіки і, як правило, негативно впливають на криміногенну ситуацію в країнах та своєю присутністю і діяльністю можуть сприяти підвищенню соціальної напруги в суспільстві, що потребує подальшого наукового вивчення і застосування кардинальних законодавчих заходів, як з боку ЄС, так і держав-донорів, включаючи Україну. Таким чином, Україна повинна підписати конкретні угоди з країнами ЄС, що будуть регламентувати потоки трудових міграцій, які надають їй правові інструменти для подальшого визначення чіткої політики у сфері захисту національних інтересів у питаннях трудової міграції.

Джерела:

1. European Commission policies and practices on migration and development: December 2009 : Eight coordination meeting on international migration European Commision, New York 2009, P. 2, 5-7.

2. Візова практика ЄС поза столицею: регіональні особливості (Європа без бар'єрів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://novisa.com.ua/analitic/vizova-praktika-es-poz-a-stoliceu-regionalni-osoblivosti/ua>.

3. Візовий кодекс ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.zarobitchany.org/legal/152/>.

4. Волошин Г. Міграційна політика країн ЄС та фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. / Г. Волошин // Економіка. – 2010. – № 6, С. 7-10.

5. Восьма Європейська міністерська конференція Ради Європи з питань міграції (4-5 вересня 2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://8emc.mvc-expo.com.ua/uk/press-releases/>.

6. Германия максимально ужесточила правила для иммигрантов [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://news.ukrhome.net/content/2020184/>.

7. Патійчук В.О. Роль трудових міграцій у сучасних політико-економічних процесах у країнах Європейського Союзу / В.О. Патійчук, Е.М. Ковальов // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Міжнародні відносини. – 2012. – № 20 (245). – С.55–60.

8. Патійчук В.О. Україна в системі трудових міграційних процесів у Європі / В.О. Патійчук, Е.М. Ковальов // Збірник наукових праць "Сучасні тенденції розвитку міжнародних відносин: політика, економіка, право". – Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2012. – 130-133.

9. Пятковська О. Р. Особливості регулювання міжнародної трудової міграції в умовах світової фінансово-економічної кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca/Ekon/2009_30/27.pdf.

10. Соціологи: Більшість української молоді – потенційні трудові мігранти [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://vidgolos.com/32259-sociologi-bilshist-ukrayinskoyi-molodi-potencijni.html>.

11. Украина – среди мировых лидеров по количеству трудовых мигрантов (Всемирный Банк) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://korrespondent.net/business/1137414-vb-ukraina-sredi-mirovyh-liderov-po-kolichestvu-trudovyh-migrantov>.